

„Ihletettség s akarat-erő a szárnyaim”

Csontváry—Latinovits—Huszárik

Született egy film, melyre joggal mondhatjuk ön-törvényű, filmszerű alkotás. Olyan mű, melyet más műfajban nem lehet megteremteni. Huszárik Zoltán Csonváry-filmjéről van szó, melyet Latinovits Zoltán emlékének ajánl. „Képirásnak” nevezi alkotását a rendező: „A képirás — egyelőre még eléggé kidolgozatlan, de lehetőleg érvényesnek marad, s később is felhasználható vagy primér — jeleit szeretném a celluloidon letapogatni. Esetleg egy új szimbólumrendszer kialakításának alapjait hozhatom ki.”

A film ihletője a képzőművészet egyik legkülönösebb alakja, a nagy utópisták festőútjára, Csonváry Kálmánra. Az a művész, aki felnőtt fejjel, gyógyszerészdiplomával a zsebében hálta meg a kinyilatkoztatás üzenetét: „... a fejem fölött hátulról hallom: Te leszel a világ legnagyobb naput (plein air) festője.” Ez az életre szóló hallucináció indította el a lét végső kérdéseinek kutatására, a „Nagy Motívum keresésére.” Fantasztikus energiával látott hozzá a jóslat teljesítéséhez, szent feladatnak tartotta azt. A bomlott, agy logikátlanágából is kibontható korának sok lényeges kérdése. Annak a kornak, melyet „történelmi vákuum”-nak nevezünk, amikor a tepedttség, a szellemi restség dívott, s ha valaki újat akart, ki-rántották lába alól a talajt, álmvilágba menekült, a miszticizmus kerítette hatalmába, vagy az öngyilkosság jelentette számára a föloldódást. Korával perelő szellem volt Csonváry, aki éppen zsenijéből fakadóan tudott kortalan lenni, társalogni a hateres éves libanoni cédrusokkal, szóra bírni a jajcei vizesét, tetten érni a hortobágyi vihart, újra fölépíteni a taorminai görög színház környékét. Nem sorolható egyetlen iskolához, stilusirányhoz sem. Belső vezérlésű pikturek az övé, melyet egyszerre jellemez az állomittas líra, a víziókkal terhes monumentalitás, az expresszív színvilág, a szimbólumteremtő erő, a próféták hevülete. Pórn odaállni a természet elé — ez volt sorsszerű pályájának mozgatórugója, ahol a realitás és a lényegre vonatkozó absztrahálás páratlan egy-sége valósult meg. Végigjárta a lélek legnagyobb magasságait és mélységeit, burjánzó vegetációját és kihalt sivatagait, zúgó vizeseit és kénes krátereit. Hisz abban, hogy ha kimondja, megnevezi, lefesti, azzal le is győzi a világot. Azt írta a róla szóló monográfia szerzője, Németh Lajos: „A pszichózis tehát nem kerítette hatalmába művésztetének egészét. Fantáziavilága, lelki habitusa — ha fantazma-

góriában néha irreálissá is vált — a gyakorlati élet alapvető kérdéseiben és az alkotó tevékenységben nem vált azzá. Sőt, a skizofrénia színezte mágikus világképe segítségével homogénnek, élő organizmusnak élhette át a valóságot, és ez segítette a kora törpeségén való túlemlkedésben.” S még egy mondat magától Csonvárytól: „csak az lehet zseni, aki szerelmes volt a hazájába és szeretettel gondolt a nagyvilágra.”

Latinovitsnak ajánlotta filmjét Huszárik. Vele akarta eljátszatni a festő-zseni figuráját. Beszélgetéseikben közösen formálták a film képsorait. Am közbeszólt a halál. Így aztán Huszárik gondolt egy merészet és L-nek, a színésznek személyes sorsmotívumait rákopirozta az évtizedekkel korábban élt festő életének a rendező által kiválasztott állomásaira. A kiváló és egyedülálló képlátó fantázia, belső vezérlésű festészet mellé a színész belső izzású zsenijét állította. Nem véletlenül írták Latinovitsról, az „agresszív”, „izgága”, „szertöréseket bontó”, művészlőr, hogy személyiségének varázsa képszerű látásban rejlik, hogy művészi alakításai a hallgatókban és nézőkben képszerű látomásokat idéztek elő. Tanulságos összekapcsolni Csonváry és Latinovits írásait is, sok paralell gondolatot fedezhetünk fel bennük. „En a szakmámat szenvedélyesen szeretem és szenvedélyesen ember is vagyok, különben nem szerethetném szenvedélyesen” — nyilatkozta egy interjúban Latinovits, majd hivatásáról ezeket írta: „Azt tartom, hogy egy színésznek, vagy színházi embernek a legfőbb feladata az, hogy felmutassa a kor tükrét, ahogy a Hamletben szerepel ez a mondat... És tulajdonképpen nemcsak kötelessége, hanem ez az a nyom, amit hagy maga után. Hiszen a játéka mindennap meghal és másnap újraéled. Tehát ha valami nyomot akar hagyni valaki, akkor annyit tehet, hogy korát kifejezze.”

Huszárik Csonváryt úgy írta meg, hogy sorsának motívumából, alkotásainak és az ihlető közegnek egymás mellé állításából, valamint a Csonváryt alakító színész küszködéséből két szálon futtatja az igen laza cselekményt. S ebben a paralell szerkezetben nyer értelmet a festő, a színész és a rendező triáda. S kap értelmet a műszak testvérsége, a különböző művészeti ágak kapcsolata. Latinovits 1972-ben a Kisiparos Újság felkérésére cikket írt asztalostanonc éveiről és a műhelyről. Ez érvényes a filmre is: „Csodálatos műhely... Ahol az eredmény több ember összmunkájából, ősi törvényeken épül, ahogy egy

ezsme társadalmát és közösséget kovácsol. A műhelyben, ahol elválaszthatatlan a mester és a művészettől... Ahol minden és mindenki ugyanazt a célt szolgálja. Ahol a munka szervező, a cél szervező embert és munkát. Hányszor ványtam vissza a handa-bandázó szervezőtől, a krisztusi műhelybe, az ősi céhbe, ahol a tudás szab rangsort, ahol tiszta és emberséges minden, akár a cseresznye simogatása, a dió mélybőgő barnasága, a körte böles biztonság... Mindennap tettünk valamit. Nyugodtan alszik az ember akár a bölcsőben, akár a koporsóban.”

Osszességben, bonyolult, első látásra feldolgozhatatlan, de mindenképpen magával ragadó, csodálatos filmet készített a képzőművészként is ismert és elismert Huszárik Zoltán. A Szindbád már egy új filmnyelv első biztos eredményeit mutatta, a Csonváry ennek az útnak kiteljesedése, a korszerű, sajátos és egyedi filmművészeti törekvések egyik lehetősége. Ez a filmcsinálás nem irodalmi, nem fotós, nem képzőművészeti, hanem filmes eszközökkel dolgozik. Bonyolult képi nyelve, a történelem évtizedekben alakot és arcot váltó szimbólumai, az idősi-kok prizmainak fénytörései, az egymásra kopirozott sorsok mind-mind szerves részei annak a szintézisre való törekvésnek, melynek célja: a korról szólni. Arról, hogy mígvegre is vagyunk a világon. „Meg szeretném érteni szükségességét — mondotta egy interjúban a rendező —. Ugy vagyok vele, mint a primitív népek a ráolvasással: ha sokat mondom, esetleg megszűnik kegyetlennek lenni. Az ember megszületik a sok ember lehetőségével és semmi mást nem tesz, mint szigorítja magát egy személyiséggé, aztán egy vagy fél emberként esik bele a koporsóba. Érdekel engem, mit veszt az ember születése pillanatától, miért nem tud jobban sáfárkodni, totálisabban kialakulni? Vajon miért nem tudunk megfelelni ennek a totális igénynek?” Huszárik megpróbálkozik a lehetetlennel. Számára Csonváry profétikus megjelenése révén azonos a küldetéssel. A színész sorsvonalát a kényszerhelyzet, s a ráháruló, megoldhatatlannak tetsző művészi feladat miatt szétzúzza emberi kapcsolatát, szinte föloldódik Csonváry alakjában-személyében. A festő a Napig repül, Z. szárnyaszegetten hull alá, hogy Csonváryként még megélje halálát és egy ország pusztulását.

Huszárik azt keresi, amit Csonváry: eljutni a kozmoszig, a tűzig, a vízig, az energiáig. Képzőlet, álom és valóság röpti a film képsorait, a mélyrepüléstől a fellegekig. A láncszűrű szerkezetű kötőanyag a Nagy Motívum keresése. S ebben a csodálatos képi világban születik meg az Ónarek szuggesztív szempárjának és a hateres éves cédrusnak egymásra vetített közös szimbóluma: „picit kis mag, melyből fejlődik a fa, tehát nekem is a fejlődés volt kijelölve, ez volt a kis magnak az értelme! A rendező értelmet ad a Csonváry-diktura motívumainak: a Jajcei vizesés zuhanó sugarai olyan hatalmas erőt képviselnek, mint a Nagy Tarpatak a Tátrában kopasz hegycsúcsai, a Panaszfal bejárta Jeruzsálemben zsidóinak szakállai, a Mária kútja Názáretben fő figurájának kék köpeny-zuhanya, a Tengerparti sétalovaglás vörös-fehér hegy-feleselése. A film végén megjelenik az aggyastván Ferencz Jóska, mögötte hatalmas trikolorral, s előttünk áll a Magyarok bejöveteleiből Csonváry a tevéhaton, majd a fürdő zöldes vízében a bolondok fura játékaik közepette úsznak-torzulnak, mint egy torzó optikában 66 év, egy világ dokumentumai, a festmények.

A film elején egy madár verdes a vízen. Főj szeretne szállni. Föl a magasba, irigylésre méltó légi útra. De nem bír. Elnehezíti a víz közelsége, a valóság. A film triáda föl tudott szállni... „Ihletettség s akarat-erő voltak szárnyaik.” Egy baszk költő mondta: „A lángész azt csinálja meg amit akar, a tehetség azt, amit tud, a közpesszerű művész azt, amire éppen szükség van.”

TANDI LAJCS

Nagydíjas grafikusok (2.)

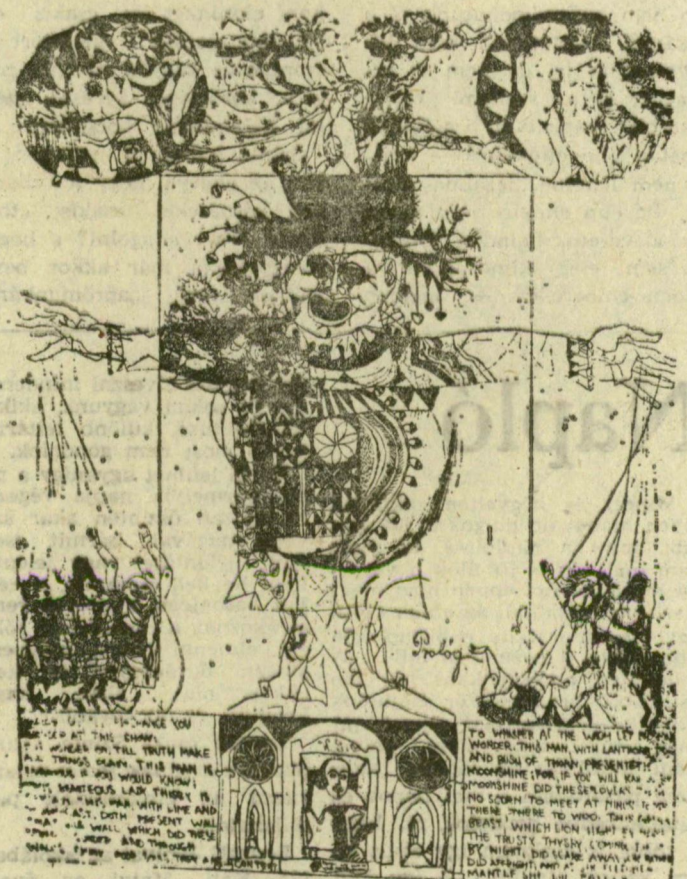
A Móra Ferenc Múzeum Horváth Mihály utcai Képtárában látható az a kiállítás, amelyet a miskolci grafikai biennálé kilenc nagydíjasának alkotásából állítottak össze. A tárlat két évtized grafikai fejlődését is reprezentálja, bepillantást enged kilenc kiváló alkotó művészi birodalmába.

Csontváry Kálmán grafikusművész nyerte az 1967-es biennálé nagydíját. Az 1925-ben született alkotó a népművészet formakincséből meríti mondanókat és motívumait, szűkszavú, a vonal karakterére épülő grafikái. Gyakori szereplője a Csongrád megyei tárlatoknak is. Képünkön a Sebestény című rézkarcra

Pásztor Gábor 1933-ban született. Az 1968-es biennálén litográfiákat, cínek és vaskarokat mutatott be, melyekkel elnyerte a nagydíjat. Többretegű lapjain történelmi leckéket ad föl. Erőteljes, szuggesztív hangneme magával ragadja a szemlélőket. Sírát 1919. című alkotásán a dicsőséges 133 nap bukásának tragikumára figyelmeztet.

Würis Ádám egyik legtöbbet foglalkoztatott illusztrátorunk virtuóz rajkészségéről, gazdag grafikai eszköztáráról, kulturált előadás-módjáról nevezetes. Az 1927-ben született művész 1971-ben a 6. országos grafikai biennálén Shakespeare-illusztrációival nyerte el a tárlati nagydíjat. A Szentiványi álom című műhöz készített sorozatból való az itt közölt lap

Kiss Benedek

Egy névnapi üdvözlő lapra

Zúzmaravárfokon riadalom:
Fagy-pasa menekül viadalon,
Szellő-pejkóral — zakó lobja;
Segélj, Szent Naftalini! — béget a bunda.

S garabonc-félék, im, gubátlan, hárman
— porzik a lábbeli: oltárj sár van —,
jönnek, s megállván, nagy selymaságban
csóválják fejük a felfordulásban:

„Nohát! Nohát!”

Fut a pap, csúrgat egy köcsög nohát.

Sándor csak somolyog, József hűmget,
zsákot ráz Benedek, gypepe dől, koccint:
Növessze Allah botor fülünket,
mint orrunk hegyen a Berda-bordó színt!

A városból kiröppen hét banki széplány,
pilléve ülnek egy patakhi...karfán.
Messz-hímes mind: húsvéti nyúl
tojásra írás: ró'uk tanul!